

DAGENS FRÅGOR

Dokumentet i Wallenbergaffären

Den nyligen publicerade vita boken i Wallenbergaffären (Aktstycken utgivna av K. Utrikesdepartementet. Ny serie II: 9) utgör Utrikesdepartementets — alltför senkomna — svar på en med årens gång alltmera indignerad opinions krav på en öppen redovisning av omständigheterna i målet. Dokument-samlingen visar klart, att de beslöjade antydningar om diskretionsskäl, som hittills förhindrat publicering av materialet, rimligen får anses ha saknat grund, i vad avser de nu offentliggjorda handlingarna. Att tidigare ha offentliggjort materialet kunde icke gärna haft annan effekt än att ge ökad tyngd åt den opinion som stått bakom Utrikesdepartementets ansträngningar.

Vitboken meddelar först texten till envoyén Arne Lundbergs klara och koncisa redogörelse för den yttre utvecklingen av Wallenbergaffären i radio efter den ryska noten av den 6 februari 1957. Läsaren får en erinran om innebörden av Raoul Wallenbergs hjältemodiga arbete för att med aldrig sviktande energi och uppfinningsförmåga hjälpa Budapests judar undan den nazistiska terrorn, och om det arbete som nedlagts för att skapa klarhet i hans öde, sedan meddelande ingått om att Wallenberg vid Budapests fall tagits i förvar av rysk militär. — Att här återgiva hela gången av detta ärende eller utförligare dröja vid arten av Raoul Wallenbergs arbete i Ungern kan icke komma ifråga. Intresset riktar naturligen närmast på frågan, om från de svenska myndigheternas sida

verkligen allt gjorts som rimligen kunnat göras för att utverka Wallenbergs frigivande.

Vad som är styrkt rörande Wallenbergs försvinnande är, att han den 17 januari avreste från Pest i sällskap med tre ryska militärpersoner. Den 16 januari erhöll vår beskickning i Moskva meddelande från det ryska utrikesdepartementet om att Wallenberg påträffats och ställts under ryska militärmyndigheters beskydd. Detta meddelande av vice utrikesministern Dekanosov kan betraktas som den officiella utgångspunkten för »Wallenbergaffären». Med rätta har UD ständigt insisterat på detta officiella erkännande inför alla senare försök till undanflykt och bortförklaringar från rysk sida.

Efter den 16 januari 1945 är, kan man säga, två data av väsentlig vikt för affärens förlopp. Enligt det viktigaste av de många vittnesuttalanden som publiceras, avgivet av Wallenbergs cellkamrat Gustav Richter, infördes Wallenberg *den 31 januari 1945* i Ljubljanskajafängelset i Moskva. Från denna tidpunkt har han alltså praktiskt taget bokstavligen befunnit sig inom räckhåll för, om icke vår beskickning i Moskva, så dock för de ryska myndigheter som omväxlande förnekat varje kännedom om saken och antytt att oerhört vidlyftiga undersökningar påginge för att spåra den svenske diplomaten. — Det andra datum av väsentlig vikt är den 17 juli 1947. Denna dag intygar fängelseläkaren överste Smoltsov i Ljubljanskajafängelset att Wallenberg föregående natt avlidit av myokardinfarkt. Det handskrivna dokument av denna inne-

börd som citeras i Gromykos memorandum till hr Sohlman den 6 februari 1957 är som känt det enda resultatet av ett årtiondes sovjetryska ansträngningar i ärendet.

Vissa punkter ter sig anmärkningsvärda i UD:s redogörelse för det långdragna diplomatiska arbetet från svensk sida.

Med skäl har UD framhållit, att man i Stockholm hade anledning att intressera sig icke endast för Raoul Wallenberg utan för hela den svenska beskickningspersonalen, om vars öde i januari 1945 inga upplysningar förelåg. Uppgiften att Wallenberg omhändertagits av rysk militär framställes emellertid i hr Undéns interpellationssvar till fru Gärde-Widemar 22 maj 1952 som ett slags ursäkt för att man från svensk sida till en början betraktade det som mera trängande att efterforska övriga svenska diplomater, t. ex. envoyén Danielsson, under det att Wallenbergs problem såsom mindre brådskande kunde anstå en tid. Självfallet är detta orimligt, och möjligheten föreligger dessvärre att denna hållning från UD:s sida haft katastrofala följder. Den omständigheten att UD med skäl oroligt efterforskade den övriga beskickningspersonalen, om vars öde man intet visste, kan uppenbarligen inte vara någon ursäkt för att inte samtidigt i de mest energiska former kräva frigivandet av hr Wallenberg, om vars situation officiella uppgifter förelåg. Ingenstädes i vitboken förklaras denna slöhet i affärens inledande och måhända avgörande skede annat än med dessa klart ohållbara hänvisningar till bekymren för den övriga personalen. Arbetsbelastningen kan dock icke ha varit så stor, att man icke utan dröjsmål kunnat begära hr Wallenbergs försättande på fri fot och vidarebefordran till vår beskickning i Moskva.

Tyvär är det all anledning att med skärpa betona denna närmast ofatt-

bara försummelse. I vittnesmålen om Raoul Wallenbergs upplevelser i fångenskapen förekommer nämligen en omständighet, som på ett fruktansvärt sätt aktualiserar frågan om betydelsen av de svenska räddningsförsöken. — Som känt misstänktes Wallenberg av ryssarna för spioneri (för tysk, amerikansk eller möjligen engelsk räkning — uppgifterna härom växlar). Utrikesdepartementet har i ett memorandum av den 29 september 1954 redogjort för vissa omständigheter i samband med Wallenbergs verksamhet — en humanitär insats som begripligen i sin helhet tett sig svårförståelig för de sovjetiska myndigheterna — som skenbart skulle kunna ge fog för ryska misstankar, främst den omständigheten, att ett antal av de berömda skyddspassen genom stöld eller falsarium kommit i orätta händer. — Ett av vittnena, Rensinghoff, meddelar, att Wallenberg själv för honom uppgivit, att han vid förhör anklagats för att vara spion. »Det bästa beviset för att Wallenberg vore skyldig låge i det faktum, att svenska beskickningen i Moskva och svenska regeringen icke hade gjort något åt hans sak.» Wallenbergs anhållan att få ta kontakt med svenska beskickningen eller Röda Korset hade av förhørsledaren avvisats med motiveringen: »Om svenska regeringen eller dess beskickning hade haft något som helst intresse för er, så hade de redan för länge sedan satt sig i förbindelse med er.»

Utrikesdepartementet bör rimligen inte ha kunnat förbise möjligheten att en svensk diplomat, som arresterats av ryssarna under kaotiska och för honom själv skenbart besvärande förhållanden skulle löpa risk att behandlas som spion, om icke hans överordnade omedelbart och i de kraftigaste former manifesterade sitt intresse för hans person och därmed tog ansvar för hans verksamhet.

Redogörelsen för den diplomatiska aktiviteten omedelbart efter meddelandet om Wallenbergs arrestering ter sig ur denna synpunkt uppseendeväckande. Först tre veckor senare, den 9 februari 1945, anmodar UD beskickningen i Moskva att »inhämta upplysningar» om Budapestsvenskarna. Beträffande Wallenberg, den ende för vilken något bestämt kunnat göras, funderar man ytterligare till den 13 februari, då man telegraferar att ett meddelande om kommande instruktioner borde framföras till W. »om förbindelse kunde erhållas» — det rimliga vore självfallet att energiskt begära den fångne diplomatens frigivande. Man erinrar sig att svensken sedan ett par veckor befann sig i Moskva. Att befinna sig i ryskt förvar beskrives ironiskt nog av UD den 17 februari som att »vara i säkerhet sedan en månad tillbaka». Den 8 mars meddelar UD modest att W. är »efterlängtd». Någon framställning till den ryska regeringen i allvarligaste form sker ännu icke. Först den 17 mars instrueras envoyén Söderblom att »energiskt begära besked» hos ryska UD. Den 21 mars sänder UD äntligen definitiv instruktion till hr Söderblom att begära, väl icke hr Wallenbergs frihet, men dock en »undersökning angående dennes vidare öden».

Ett par drag i hr Söderbloms aktivitet tilldrager sig f. ö. speciell uppmärksamhet. Den 6 juli meddelar denne, att han p. g. a. ett rykte att Wallenberg förklädd vistas i Buda icke anser sig böra företaga något i saken. Självfallet återkallas hr Söderblom till ordningen genom brev från UD men meddelar icke förty den 14 augusti att han icke anser »lämpligt att bedriva saken från Moskva». — I själva verket dröjer det till den 3 november innan hr Söderblom efter förnyad påstötning från Stockholm kan förmå sig att utföra en démarche för att

efterhöra resultaten av de utlovade ryska forskningarna. — Man måste vid studiet av denna katalog över stilsamma påpekanden och frågor undra, om icke en ovillkorlig begäran om hr Wallenbergs hemsändande redan vid första meddelandet om hans fångenskap bort framföras in amplissima forma.

Denna första fas i den diplomatiska korrespondensen avslutas genom en not från ryska UD den 18 augusti 1947, innehållande påståendet att Raoul Wallenberg icke kunnat påträffas på sovjetiskt område. Sannolikt vore, att han omkommit under strider i Budapest.

Denna not har vunnit en viss berömmelse genom utrikesminister Undéns märkliga ställningstagande till densamma. Som känt har hr Undén i samtal med den s. k. Wallenbergkommittén låtit förstå, att det funnes skäl att tro, att Vysjinskis framställning vore sanningsenlig. — Vilka dessa skäl skulle vara har hr Undén icke yppat. Å andra sidan har hr Undén likväl sagt sig vara säker på att Wallenberg befunnit sig i livet i Sovjetunionen.

Hur än må ha förhållit sig, hr Undén har ögonskenligen funnit att pieteten för den ryske utrikesministerns ord hindrade svenska regeringen att kräva att Wallenberg skulle frigges. Från svensk sida irriteras Moskva icke med Wallenbergaffären förrän nästan fem år senare: i not den 11 februari 1952 meddelar hr Undén till ambassadör Rodionov, att svenska regeringen nu sitter inne med bevis för att Wallenberg befunnit sig i fängelse i Moskva och anhåller att han snarast återföres till Sverige. Denna och flera liknande hänvändelser avvisas från rysk sida med påfallande oförskämdhet, ända tills genom noten av den 6 februari 1957 plötsligt Sovjetregeringen erkänner hållfastheten i det

svenska bevismaterialet genom att desavouera sina tidigare förnekanden, och meddelar att Wallenberg verkligen hållits fängslad men dessvärre avlidit.

Den centrala frågan just nu är självfallet om man har skäl att tro mera på den senaste ryska versionen än på de tidigare, vars lögnaktighet väl icke betvivlats av mer än en person. Vad som är säkert är ännu endast, att ryssarna på ett sätt som lär vara svårt även för dem att dementera erkänt att Wallenberg vistats i Ljubljanskaja till år 1947. Påståendet om hans död styrkes endast genom citat av ett par handskrivna rader av en bekvämligen död person. Man kan dessbättre instämma med envoyén Lundberg i att materialet är så knappt att slutsatsen kan vara behäftad med vissa brister.

Med tillfredsställelse konstaterar man i vitboken, att UD icke uppgivit hoppet att vinna ökad klarhet. »För det svenska utrikesdepartementets vidkommande blir det därför nödvändigt, att även i fortsättningen pröva alla existerande eller nya spår i Wallenbergaffären.» — Man vill gärna hoppas, att man icke kommer att låta ännu en femårsplan av undersökningar hindra nya energiska framställningar hos de ryska makthavarna.

De engelska fyllnadsvalet

Det hade varit för besynnerligt om en regering som presiderade över det stora Suezäventyret, vars ledare mitt under alltsammans försvann till det soliga Jamaica för att sköta sin hälsa och som när denna sedan oförhoppandes gick över bord företedde alla rimliga tecken på djup om ock ej måhända varaktig söndring i fråga om valet av hans efterträdare — det hade varit för besynnerligt om en sådan regering hade kunnat bevara oförminskad popularitet bland väljarna.

Men ändå har Harold Macmillans regering all anledning att betrakta resultatet från den senaste serien fyllnadsvalet som en allvarlig tankeställare.

Det började med en direkt mandatförlust till labour i Londonvalkretsen North Lewisham och fortsatte i ytligt sett mindre uppseendeväckande stil men med en envetenhet i tendensen som kanske är det mest anmärkningsvärda: i en rad valkretsar som tillsammans företräder ett icke oävet tvärsnitt genom den brittiska väljarkåren, från den sydwalesiska kustbygden över Bristol och Midlands jordbruks- och industriområden upp till Newcastle har de konservativa röstetalen kraftigt minskat, labours ökat ehuru i mindre grad och anmärkningsvärt höga röstetal för tillfällighetskandidater av olika slag varit symptom på otrivsel med båda de tongivande politiska partierna.

Det walesiska resultatet, i Carmarthen, hade sin egen historiska signifikans. Det var ett liberalt mandat som gick förlorat, och den som vann det åt labour var lady Megan Lloyd George, den siste store liberale ledarens dotter. Från majoritetsställning till att kunna räknas på ena handens fingrar inom spannet av mans minne, och så denna *coup de grace* av lady Megans hand!

Resultaten från Warwick & Leamington ligger dagens politiska väsentligheter närmare. Under tre decennier hade denna lantliga valkrets stått orubblig bakom Anthony Eden; nu har den plötsligt blivit ett marginalmandat, som blott med nöd och näppe hålls kvar i det konservativa lägret. Det är inte blott ett symptom på vad Edens personliga popularitet en gång betydde, inte heller blott på den industrialisering som alltjämt fortsätter att utbreda sig över det gröna England utan kanske framför allt på den förtroendekris som regeringen Macmillan nu har att möta.

Även om det möjligen kan argumenteras att den röstförskjutning på omkring 5 procent som dessa fyllnadsval tycks antyda inte har avgörande betydelse — och redan en sådan tes är diskutabel — kommer den konservativa underhusgruppens ledamöter uppenbarligen inte att låta sig invaggas i trygghet därav. Redan tidigare uppskrämda och enerverade blir de nu svårt frestade att spela safe och försöka förmå sin regering att undvika ytterligare impopulära åtgärder. Men av både politiska och ekonomiska skäl vore en sådan utveckling troligen det sämsta som kunde drabba tories.

De första tecknen på att vinden började vrida åt vänster kom när ministären Eden gjorde intryck av att fika efter popularitet. När Macmillan nu på nyåret blev premiärminister välkomnades han icke minst med motiveringen — om berättigad eller ej kan här lämnas därhän — att han vore mer lagd för impopulära krafttag än konkurrenten R. A. Butler. Och krafttag är uppenbarligen vad England behöver för att definitivt bringa sina sociala välfärdsanordningar i linje med ekonomiskt sunt förnuft och för att möta de nya svåra påfrestningarna mot själva den ekonomiska grundvalen. Skulle Macmillan svikta nu kunde följderna bli ödesdigra — icke minst därför att labourpartiet under Gaitskell och Bevan icke riktigt väcker förtroende för sin förmåga att tillhandahålla vad stunden fordrar.

Ungerns väg tillbaka — till stalinismen

Den 24 oktober, medan häftiga strider mellan ryska pansarstyrkor och ungerska frihetskämpar rasade på Budapests gator, inlämnade ministerpresidenten András Hegedüs och den allsmäktige partisekreteraren Ernő Gerő

vid kommunistpartiets styrelsemöte sin avskedsansökan. Imre Nagy övertog ministerpresidentposten, János Kádár utnämndes till partiets generalsekreterare. Kádár hade den omständigheten att tacka för sin upphöjelse, att Rákosi-Gerőjuntan, som 1951 av Moskvas nåde var allenarådande i landet, avlägsnat honom från inrikesministerposten och spärrat in honom på några veckor. Under mer än tre års tid fick Kádár lida hemskaste tortyr hos säkerhetspolisen, tills han under blidvadersperioden efter Stalins död blev benådad.

Som övertygad och hänsynslös kommunist har Kádár aldrig på något sätt varit populär, men hans fängelseår och de lidanden som stalinisterna tillfogat honom omgav honom i alla fall med ett slags martyrgloria. Det skulle dock snart visa sig att han på intet sätt förtjänade en sådan gloria. I exakt en veckas tid bevarade han troheten mot Imre Nagy och den ungerska revolutionen i allmänhet. Den 1 november, när det ryktades att flera hundra ryska stridsvagnar från Rumänien och Tjeckoslovakien nalkades Ungern, avlägsnade Kádár sig från parlamentsbyggnaden i Budapest, där revolutionsregeringens medlemmar och de övriga politiska ledarna då ständigt vistades. Tre dagar senare, på förmiddagen den ödesdigra 4 november, visade det sig, att Kádár tillbringat dessa tre dagar på sovjetlegationen i Budapest. När de framryckande sovjettanken mullrade över Budapests gator den 4 november, meddelade den ryssockuperade radiosändaren att ryska överbefälhavaren gett János Kádár i uppdrag att bilda regering.

I sitt tillträdestal i radion försökte Kádár på alla sätt ge intryck av att han fortfarande var anhängare av frihetskämpens grundprinciper och endast för att göra slut på den meningslösa blodutgjutelsen åtagit sig att i

stället för Imre Nagy, som flytt till jugoslaviska legationen, ställa sig i spetsen för regeringen. För att betona detta betecknade Kádár sin marionetttrupp på endast fem medlemmar som »arbetarnas och böndernas revolutionsregering». Så länge striden mellan de ungerska upprorsmännen och sovjetstyrkorna pågick, begagnade Kádár och hans kumpaner varje tillfälle för att försäkra ungerska folket, att revolutionens resultat skulle bibehållas. Sitt rätta ansikte visade Kádár först när de ungerska industriarbetarna började allmän strejk som protest mot de ryska truppers inblandning och stationering i Ungern. Med hjälp av AVO-männen som under tiden lämnat sina gömställen och åter beväpnats, började då Kádár och hans inrikesminister, polisgeneralen Münnich, att anhålla medlemmarna av det centrala arbetsråd, som bildats under revolutionen. När inte detta gjorde tillräckligt intryck på de strejkande, bortsläpades även medlemmarna i fabrikenas driftsråd.

Under tiden hade de ryska NKVDformationerna i hela landet s. a. s. utan urskilning fängslat alla yngre manliga ungrare och föst ihop dem i järnvägsvagnar för deportation till Sovjetunionen. I stället för att fordra inställandet av denna sovjetaktion, som väckte hela världsoptionens harm, försökte Kádárregeringens representant hos Förenade Nationerna, Imre Horváth, att med alla kommunistrabulistikens skenargument vederlägga dessa av obestridliga bevis stödda fakta. Slutligen fann dock sovjetregeringen inför den västerländska opinionens tydligt demonstrerade ovilja för gott att inställa massdeportationerna.

Medan hans inrikesminister genom löften om lockande löner och andra förmåner rekryterade tusentals nya AVO-poliser bland landets mest tvivelaktiga element, försökte János Kádár fortfarande att bibehålla skenet av att

han åtminstone delvis höll på att förverkliga oktoberrevolutionens resultat. Han sände budskap och riktade offentliga upprop till ledarna för de under revolutionsdagarna återuppståndna småbrukar- och bondepartierna, i vilka han bad dem sätta sig vid förhandlingsbordet och inträda i Kádárs »revolutionsregering». Men knepet var alltför genomskinligt, inte en enda person med självaktning var hågad att med sitt deltagande och sitt namn stödja Kádár och hans kumpaner som kommit till makten med stöd av ryska vapen.

Kádárregimen tvingades inse att den utom sovjetarmén endast hade sina självledda AVO-knektar att falla tillbaka på. T. o. m. kommunistpartiets majoritet vände dem beslutsamt ryggen och när partimedlemmarna uppmanades att förnya sina gamla medlemsböcker, anmälde sig trots utlovade fördelar och utslungade hotelser endast etthundratjugotusen personer. Visserligen rundade den officiella statistiken upp detta till tvåhundrausen, men det utgjorde i alla fall endast 25 % av medlemssiffran före revolutionen.

Kádárregimen, som efter den 1 januari förfogade över nödigt antal polis-manskaper, övergick sedan gradvis till alltmer hårdnande terror. Anhållandena, ständrätternas serier av dödsdomar, organiserandet av den beväpnade fabriksmilisen, alltsammans tjänade dels syftet att beröva det mot regimen fientligt inställda ungerska folket dess ledare, dels att avskräcka från fortsatta revoltförsök. När arbetarråden upplöstes, likviderades även alla de organisationer som bildats under revolutionen eller redan under den mildare perioden 1954-55, pressen tvingades åter in i strängaste particensur, i byarna tog man åter itu med tvångsupprättandet av de kolchoser som medlemmarna upplöst under fri-

hetskampen. Under de senaste veckorna har Kádárregimen återupplivat en av Rákosi-periodens mest drastiska åtgärder, deportationerna och internerandet av den »opålitliga» stadsbefolkningen.

Sedan frihetskampen lidit nederlag, återställs nu i Ungern steg för steg alla Stalinerans åtgärder och man gör därvid åter ogenerat bruk av den tidens terrormetoder. Med stöd av vapen kan man tillåta sig allt detta, men det går trots allt inte att vrida tidens hjul tillbaka. Inte ens den mest skrämmande och blodiga terror kan återskapa den atmosfär av självuppgiven lydnad, som under Stalins livstid tyngde ned Östeuropas folk. Genom händelserna i Polen och under den ungerska frihetskampen har Sovjetunionen i Östeuropa lidit oerhörda prestigeförluster, som Kádárregimen inte kan suddas ut med några medel. Efter den öppna frihetskampen griper ungerska folket nu till det passiva motståndets vapen, en taktik som särskilt de ungerska bönderna är mästare i att begagna. De har haft god tid att öva sig däri under turkarnas hundra-femtioåriga ockupation och två sekel av Habsburgvälde.

Östtysklands intelligens i skottgluggen

Dråpslaget i Östtyskland mot intelligentian, mot den hittills privilegierade högskoleungdomen, mot folk på parnassen som med en blandning av politisk äventyrslusta och måhända naiv idealism och icke minst i helig antinazistisk vrede anslutit sig till det socialistiska enhetspartiet och kommunistdiktaturen, detta dråpslag med den tydliga datumbeteckningen efter Ungern förefaller vara en utvikning på den kallblodiga politiska utrensningens och likriktningens väg. Herrar Ulbrichts och Wollwebers hätska tal

på senare tid mot allsköns orosstiftare och kritiker från intelligensleden förtjänar en detaljgranskning. Helst som regimens spetsar förtydligt sina attacker med ett skummande ogillande av »de liberalistiska tendenserna bland universitetsungdomen och professorerna», enligt Ulbricht farliga vägröjare för »en kontrarevolution».

I samband med rättegången mot den i december förra året häktade, blott 35-åriga filosofiprofessorn vid Östberlinuniversitetet Wolfgang Harich, som liksom sina anhållna »medbrottslingar» bl. a. beskylls för förbjudna kontakter med ungerska oppositionsmän, har hotelserna och attackerna mot i tur och ordning läroverksungdomen, högskolelärarna och universitetsungdomen tilltagit i styrka. I spetsen för hetsen står givetvis enhetspartiets centralorgan Neues Deutschland, där det i en ledare nyligen hotfullt hette, att »en del av läroverksungdomen inte visar den mognad som behövs för att samstämman de personliga intressena med samhällets». Styrelsen för de fackligt organiserade vetenskapsmännen i Östtyskland har fått publicera en deklARATION med angrepp på »professorer och andra medlemmar av intelligentian vilka fortfarande inte känner någon samhörighet med arbetar- och bondestaten». Den som opponerar sig mot regeringen kommer att kastas ut från universiteten, förklaras det här. I samma kör instämmer en av de ledande SED-publicisterna och funktionärerna, »professor» Albert Norden, gammal kommunist och regimens talesman på presskonferenserna i Östberlin. Norden har i sin tur riktat ett skarpt angrepp mot kabaretartister, radio- och TV-satiriker och alldeles särskilt mot »kamraterna redaktörer» för den enda i Östtyskland utkommande s. a. s. satiriska tidskriften »Eulenspiegel». Han har beskyllt dem för att de med sina satiriska utsvävningar »försvagade

partiet och staten». Nazismens metoder återgår sålunda närapå identiska i kommunismens skepnad. Nordens knölpåktaktik har också genast haft åsyftad verkan: någon satir mot den egna regimen — sådan förekom faktiskt ett tag i »Eulenspiegel» i samband med Ungernhändelserna och under avstaliniseringens korta blomstertid — förekommer nu inte längre och det är åter blott den förkättrade »västmaktsimperialismen» som får kläda skott.

Kommunistdiktaturens behandling av intellektuella medlöpare och idédebattörer har tämligen länge varit sig lik. De omhuldas, matas med smicker och goda ekonomiska villkor så länge det anses opportunt. De är också bra att ha som skyltfönsterdockor i kulturoffensiven, som delegater på internationella kongresser, som humanist-internationalens kontaktmän. Att vänslas och flirta med borgerliga intellektuella, som i något samband visat förståelse för socialismen, låt vara att de förkastar sovjetssystemet, ingår i detta slags smarta politiska strategi. Detta kan understundom anta groteska former. Säkert är det i dag få som minns en så närliggande händelse som då det västtyska kommunistpartiet strax före återvalet av Bonnerepublikens statspresident prof. Heuss, sommaren 1954 i Västberlin överrumplade förbundsdagens ledamöter under själva omröstningsakten med att presentera den intet ont anande, då över 80 år gamle ansedde heidelbergssociologen prof. Alfred Weber som »sin» kandidat. Detta utan att ens tillfråga kandidaten! Weber har efter kriget faktiskt tytt sig till arbetarrörelsen och uttalat sig mycket positivt om socialistisk samhällshygien — tidigare har han varit en liberal kämpe — men därifrån är det ju ett långt steg till kommunisterna. Dessa skyndade sig emellertid att oblygt »kidnappa» denne vetenskaps-

man för sina egna syften. Det misslyckades i detta fall, men det finns en del andra exempel då turen varit bättre. Lika många exempel finns på att kommunistdiktaturen behandlat tjänstvilliga intellektuella som en avskalad rutten apelsin, mogen för rännstenen, när det dem så behagade.

Ingen har hittills påstått att sådana hårdkokta partibossar som vice ministerpresident Walter Ulbricht, polisminister Ernst Wollweber och president Wilhelm Pieck är några intellektuella. Det är självlärda herrar, av maktens sötma och många års uppuktelse i bolsjevismens skola formade politiker som anammat marxismen-leninismen-stalinismen som radbandsreligion, till typen tungomålstalare, enkelspåriga, grovkorniga fanatiker, för sin närmare och fjärmare omgivning mycket farliga i sin dogmatiska stupiditet. Egendomligt nog har de i detta östtyskland ett helt garde lydiga och till och med entusiastiska intellektuella, författare och poeter att falla tillbaka på. Tyska Demokratiska republiken, »arbetarnas och böndernas egen stat» har från början kraftigt vädjat till intelligentian. Den har tagit vara på de bland tyskar hemma och i landsflykt utbredda förhoppningarna och illusionerna om »det andra Tyskland», det avnazifierade, demokratiserade och humanistiska Tyskland, som skulle efterträda det nazistiska barbariet och renodlas av »kämpande demokrater». Sådan tro, sådant hopp fanns alltså i ganska stor utsträckning vid och en tid efter krigsslutet och de var en tillgång för den östtyska kommunismen, som till en början samarbetade med borgerliga demokrater och intellektuella antinazister av olika parti- och trosfärg. Det är också obestridligt, att det verkliga antinazistiska initiativet i efterkrigs-Tyskland ursprungligen togs av vänstern i det då ännu icke tudelade Berlin, där experi-

mentet med en demokratiskt luttrad nationalkommunism med vidsträckta förgreningar i de liberala leden såg ut att lyckas med Sovjets goda minne. Högskolereformen med portarna vidöppna för begåvade studenter från de icke be-medlade klasserna, frikostigheten med statsstipendier, stödet åt konsten och konstnärerna, hyggliga och på sina håll utmärkta ekonomiska villkor för de intellektuella yrkena och storsläggan mot alla tendenser till nynazism gjorde Östtyskland ett tag sympatiskt i ganska många intellektuellas ögon. Det var den tiden då de kommunistiska ledarna drev den mot alla sympatisörer och »uppriktiga antinazister och fredsvänner» vänligt utsträckta handens politik, även om den valkiga proletära nävens kult odlades parallellt med omhuldandet av intelligentian med borgerligt förflutet. Bonnrepubliken starka restaurativa drag stod sig vid sidan om denna vackra fasad tämligen illa.

En tid kontrasterade det ekonomiska läget för de intellektuella i den östtyska republiken skarpt mot förhållandena i Bonnrepubliken — och gör det väl fortfarande i någon mån. Även om den politiska friheten var och är starkt begränsad och infamt påpassad, är levnadsstandarden för författare, vetenskapsmän och konstnärer — inom ramen för den allmänna fattigdomen — tämligen god. Något intellektuellt proletariat har Östtyskland fortfarande inte — dess värre kan man inte ge Västtyskland samma betyg trots det där rådande, omskrutna »Wirtschaftswunder».

Den östtyska parnassen är ingen lysande församling, men där finns dock ett antal fornstora namn, välkända även för den internationella boksynta publiken. Där är sådana som Arnold Zweig och Ludwig Renn, bägge födda i slutet av åttitalet, Anna Seghers och den för inte länge sedan avlidne be-

tydande stilisten pragfödde F. C. Weiskopf (som ju spelade en mindre belevad roll som tjeckoslovakisk diplomat med verksamheten bl. a. förlagd till Stockholm), bägge födda något år efter sekelskiftet. Den blott omkring tretti-åriga lyrikern Stephan Hermlin kan nämnas bland mera bemärkta östtyska litteratörer, inte minst därför att han tillhör den grupp intellektuella som efter kriget, tydligen av leda inför nynazistiska företeelser i Västtyskland, hoppat av österut. Den nyligen bortgångne Berthold Brecht tillhörde givetvis eliten, men även Renn, känd för sina till många språk översatta realistiska romaner »Krieg» och »Nachkrieg», har 1946 på det mest kända östtyska förlaget, Aufbau Verlag, publicerat en ganska märklig bok, en ingalunda partipolitisk eller dogmatisk roman, självbiografin »Adel im Untergang». Renn är ju ursprungligen adelsman, han fick sin militärutbildning före första världskriget i ett av det dåtida kejsarliga Tysklands mest feodala regementen och lämnade först efter kriget 1914–18 tjänsten som kapten, studerade juridik, nationalekonomi och konsthistoria och anslöt sig som fyrtiåring till kommunistpartiet. Han är nu professor i antropologi vid Tekniska högskolan i sin födelsestad Dresden. Några filosofer och akademiker av större resning är också verksamma vid östtyska universitet, bland dem skulle kanske nämnas Ernst Bloch i Leipzig. Ingen av de här nämnda författarna eller intellektuella har genomgående marscherat rakt i ledet med hr Ulbrichts regim eller med partiet, även om relationerna varit vänskapliga. Den åldrige Zweig — som är jude, men vantrivdes till den grad i Palestina att han efter kriget återvände till Berlin, östra sektorn — höll för några år sedan rent av ett uppseendeväckande tal till studenterna om den akademiska ungdomens slarv med

modersmålet och kulturens estetiska landvinningar.

Ulbricht, som på nytt givit signal om pogrom mot intellektuella med borgerligt förflutet, utnämnde emellertid för ett par år sedan den ökände partilyrikern Johannes R. Becher, tidigare emigrant i Sovjet, till östtysk kulturminister. Men även Becher har ett högst borgerligt förflutet, bortsett från att han en gång i tiden varit ett namn bland de framstormande expressionisterna, radikalerna på parnassen. Han är nu 65 år gammal och fick för blott få år sedan till speciell uppgift att odla och på regimens vägnar leda de belevade öst-väsliga kulturkontaktarna. I dessa kontakter var både den under så uppseendeväckande former häktade professor Harich, cheflektor på Aufbau-förlaget, och förlagschefen Walter Janka »inblandade». Förlaget har ju nu omsider av Ulbricht betecknats som ett farligt oroscentrum, och även den gamle kommunisten Janka tog ju polisen någon dag före jul. Både Thomas Manns och Laxness' verk har utkommit på Aufbau-förlaget i Östberlin. En västberlintidning har förresten kunnat meddela, att den häktade förlagschefen Janka ledsagade Laxness till Stockholm och var med honom, då denne här tog emot nobelpriset på Konserthuset.

Professor Wolfgang Harich betecknas allmänt som intellektuellt »underbarn», han är en kallhamrad, lysande begåvad kommunist som hamnat hos bolsjevikerna efter intimt umgänge med en del religionsfilosofier, bland dem buddhism och katolicism. Aktionen mot honom och mot Aufbau-förlaget är tydligen ett led i Ulbricht-regimens hårdnande kamp mot intelligentsian. Dess devalvering har inletts och man kör nu igen med det »proletära» hatet mot intellektuella som inte vill dansa efter kommunismens pipa. »Kättarprocessen» mot Harich slutade

med en dom på 10 års tukthus. Det råder en anti-intellektuell pogromstämning på den östtyska maktens tinnar.

Även de mest prominenta, internationellt kända författarna och kulturbärarna i Östtyskland, med kulturministern-skalden Becher i täten, håller alltjämt god min i elakt spel. Man väntar att de — i likhet med vad Brecht gjorde strax efter junirevolten 1953 i Östberlin — vid lägligt tillfälle och med kollektiv stentorsstämma skall presentera en devot hyllningsadress till Tyska Demokratiska republikens ledning. Men den sortens disciplin kan ju knappast lura någon och den kan väl knappast heller riktigt tillfredsställa den uppskrämda regimen. Högskoleungdomens, professorernas och den obekväma oppositionens à la Harich protest mot eller missnöje med kommunistdiktaturen ser ut att bara ha börjat. Fortsättningen torde följa.

Statlig löneplansrevision

Riksdagen har nu godkänt den förhandlingsöverenskommelse om en löneplansrevision m. m. som civildepartementet före jul träffade med statstjänstemännens fyra huvudorganisationer. Riksdagsdebatten i frågan blev snarast tamare än väntat; t. o. m. statstjänstemännens speciella vän och gynnare, hr Rubbestad, var oväntat beskedlig.

Utgångspunkten för löneplansrevisionen var behovet av att åstadkomma en »nollställning» mellan statstjänstemännens och de industrianställdas löner med hänsyn till de senaste årens löneutveckling. Statstjänstemännen skulle genom en löneplansrevision erhålla vad de industrianställda fått genom den s. k. löneglidningen. Samtidigt syftade löneplansrevisionen till

att skapa en logiskt uppbyggd, systematisk och förenklad löneplan men också till att inom löneplanens ram fördela löneökningarna på ett med hänsyn till marknadslöneläget motiverat sätt. Den genomsnittliga löneökningen genom revisionen beräknas till ca 7 %.

I stort sett kan man nog ge ett gott betyg åt förhandlingsresultatet. Många problem har i alla fall delvis lösts i ett sammanhang: den generella nollställningen, marknadslöneanpassningen och systematiseringen av löneplanen. Den ur statstjänstemännens synpunkt största nackdelen torde vara att pensionerna inte fick någon som helst del av förbättringarna. Man kan fråga sig, om regeringen här velat skapa ett »bättre» utgångsläge för försämringar av statstjänstemännens pensionsförhållanden när frågan om samordning mellan statstjänstemannapensioner och höjda folk- och tilläggs-pensioner inom ramen för en allmän pensionsreform blir aktuell. Här finns det nog all anledning för statstjänstemännen att vara på sin vakt.

Detta pensionsproblem har i den allmänna debatten blivit undanskymt av andra kanske mindre väsentliga spörsmål. Stor vikt har fästs vid att lönehöjningarnas procentuella storlek blivit så olika i olika lönegrader. Detta är en konsekvens av att en osystematisk löneplan gjorts systematisk. Men det ligger också en tanke bakom det sätt på vilket lönehöjningarna fördelats, nämligen marknadslöneanpassningen. De lägre statstjänarna i de lägre dyrorterna befanns ha löner som mycket väl kunde mäta sig med industriarbetarnas på dessa orter, medan de lägre statstjänarna i storstäderna låg sämre till jämfört med industriarbetarna i dessa städer. Särskilt stora lönehöjningar kom därför de lägre statstjänstemännen i storstäderna till del. Vidare fick en del högre stats-

tjänstemän relativt goda lönehöjningar. Det gäller särskilt tjänstemännen i de gamla lönegraderna 33 och 37 — särskilt i landsorten — samt de högre statstjänstemännen i Norrland, där det gamla kallortstillägget i ett fast kronbelopp ändrades till ett procenttillägg på lönen. Man kan nog säga, att statens tidigare nivelleringspolitik denna gång icke präglade uppgårelsen. Här hade de högre statstjänstemännens organisationer lagt ner ett energiskt arbete. Löneförbättringar för de högre tjänstemännen var högeligen påkallade för att staten skulle komma i ett bättre läge i konkurrensen om den kvalificerade arbetskraften. Likaväl är det säkert främst när det gäller den mest kvalificerade arbetskraften som staten fortfarande ligger under marknadslöneläget inom den enskilda sektorn. Landshövdingen som blev industrichef, statsrådet som blev systembolagsdirektör och civilingenjörerna som drar sig undan från den offentliga tjänsten kan tjäna som exempel.

Inom riksdagen har det väckt opposition att dyrortsspännvidden för statstjänstemännens löner förändrats. Löneavståndet mellan ortgrupp 5 och 2 har ökat för de lägre statstjänstemännen och minskat för de högre som ett led i marknadslöneanpassningen. Men man kan nog inte komma ifrån att staten måste anpassa sin lönesättning efter det rådande löneläget på olika orter. Om det sedan skall ske via dyrortssystemet eller på annat sätt kan naturligtvis diskuteras.

En annan punkt där det förmärktes opposition i riksdagen gällde själva formerna för överenskommelsen. Riksdagen ställdes inför en vittomfattande lönerevision, som den blott hade att anta eller förkasta, eftersom den utgjorde ett förhandlingsresultat. Krav har rests på en direkt medverkan från riksdagens sida i förhandlingsarbetet. Man kan förstå att riksdagen

inte vill ställas inför fait accompli, och det är naturligtvis rimligt att riksdagen får på ett tidigt stadium ge sin mening till känna om den allmänna kostnadsramen för lönejusteringarna. Men det skulle nog vara olyckligt om förhandlingarna skulle från arbetsgivarsidan föras av ett riksdagens löneråd, som lade sig i fördelningen av löneökningarna inom den allmänna ramen. En större politisering av lönefrågorna skulle bli följderna och en sådan ligger varken i arbetsgivarens eller arbetstagarnas intresse. Civildepartementet är nog mera lämpat att vara statens förhandlingsorgan än ett riksdagsutskott.

Översättningen av den statliga uppgörelsen till det kommunala området har stött på svårigheter när det gäller de högre tjänstemännen och en av de kommunala arbetsgivarparterna, nämligen Stadsförbundet. Sedan en tid tillbaka råder öppen arbetskonflikt mellan Stadsförbundet och SACO, och den tillsatta medlingskommissionen har ännu varken lyckats få en uppgörelse till stånd eller pacificera området. Stadsförbundet är känt för att driva en mycket hård, centraliserad lönepolitik, och man har ett intryck av att denna kommunala arbetsgivarpart icke riktigt velat acceptera de i vissa fall ganska goda resultat som de högre tjänstemännen nått på det statliga området. Den även ur rättslig synpunkt tvivelaktiga löneindragningsklausulen har också kommit in i bilden, vilket förefaller vara onödigt. Situationen är elakartad, både med hänsyn till de påfrestningar som kommunerna utsätts för på kort sikt när bibliotekarier, socialvårdstjänstemän, jurister, arkitekter och läkare lämnar sina befattningar, men också och framförallt emedan det hela artar sig till en långsiktig förtroendekris mellan kommunerna — som nog vill väl men känner sig bundna av det centrala Stadsför-

bundet — och deras cheftjänstemän. Man skulle gärna se en smula större smidighet och en större förståelse för den kvalificerade arbetskraften från Stadsförbundets sida. Det värsta som kunde hända ur kommunernas synpunkt vore om den dugligaste arbetskraften i missnöje över Stadsförbundets löneindragningspolitik i framtiden söker undvika kommunal tjänst. Inte är det kommunernas intressen Stadsförbundet tillvaratar när det för en sådan politik.

Historieprovet vid krigshögskolan

En underkänd skrivning vid inträdesproven till krigshögskolan i vår har livligt kommenterats i tidningspressen och på sina håll framkallat antimilitaristiska stämningar. Bakgrunden är följande. En av de sökande till krigshögskolan fick sitt prov i historia bedömt med betyget fyra, dvs. underkänt, trots att han avlagt tre betyg i historia på den s. k. ekonomiska linjen vid Uppsala universitet och följaktligen borde anses vara kompetent att göra en fullgod skrivning i detta ämne. Det har i den livliga pressdebatten från sakkunnigt håll gjorts gällande att provet skulle ha bedömts med åtminstone Ba, om det skrivits som studentuppsats.

Det finns ingen anledning att här kommentera denna bedömning av det underkända provet som studentuppsats. Det bör dock med skärpa framhållas, att man måste ställa högre krav på mognad och koncentrationsförmåga hos de 35-åringar som söker in på krigshögskolan än hos de ungdomar som skriver för studentexamen. Vid proven till krigshögskolan rör det sig dessutom om en mycket hård tävlan, eftersom endast ett 25-tal av de vanligen 90 sökandena kan vinna inträde till kursen. Om man läser det underkända provet mot denna bak-

grund, måste man konstatera att de militära bedömarna fällt sin dom efter bästa förstånd och fullt godtagbara normer. Uppsatsen i fråga förefaller illa underbyggd vad de rena sakuppgifterna beträffar, tankeinnehållet är lösligt och de formella felen svåra. Det har framhållits att en orsak till de många onöjaktigheterna i uppsatsen varit den hårda tidspress under vilken eleven arbetat och som gjort det omöjligt för honom att i önskvärd grad tillämpa sina kunskaper. Denna synpunkt kan vara riktig, men det måste då framhållas, att samma villkor gäller för alla inträdessökandena och att denna press är ett led i proven för det kommande stabsarbetet.

I tidningspressen har önskemål framförts att civila lärare — lektorer i historia och modersmålet — skall biträda vid bedömningen av historiproven vid krigshögskolan. Detta krav förefaller rimligt kanske främst av psykologiska skäl för att bryta udden av den oberättigade misstro som kommit de militära bedömarna till del. Bland uppgifter som förekommit i

pressen har det t. ex. insinuerats, att dessa skulle ha underkänt den sökande, därför att han gått den s. k. långa vägen. För att vederlägga ett sådant påstående räcker det med att framhålla att samtliga prov är anonyma och namnen sålunda okända för bedömarna.

Krav har likaledes framförts att elever med akademiska betyg i ämnet historia skulle vara befriade från att delta i provet till krigshögskolan i detta ämne. Ett sådant krav förefaller dock mindre väl genomtänkt. Det skulle framstå som en grov orättvisa mot den historiskt sakkunnige om han skulle förhindras delta i ett prov, där han rimligtvis bör kunna erhålla ett högt betyg. Om han utestängs från ett sådant prov, saknar han möjlighet att väga upp ev. lägre betyg i andra ämnen och kan därigenom komma i ett sämre läge än sina historiskt mindre bildade kamrater. Och slutligen — om han första gången skulle misslyckas i det historiska provet, finns det alltid möjlighet för honom att pröva om ytterligare två gånger i samma ämne.